

Binnenland

Ton Dietz: 'Europa moet een realistischer migratiebeleid uitstippelen' © Marlena Waldthausen

Hoe meer we investeren in Afrika, hoe meer migratie naar Europa: muren opwerpen heeft geen zin

Migratie is een gegeven, doe er je voordeel mee

Afrikakenner Ton Dietz voorspelt dat stijging van de welvaart in Afrika zal leiden tot een exodus uit het continent. En muren opwerpen is een slecht idee.

Door: Carlijne Vos 26 augustus 2017, 02:00

'Migratie? Wen er maar aan. Afrikanen zijn on the move en dat blijven ze, in toenemende mate bovendien.' Meer mobiliteit is immers het logische gevolg van de combinatie van bevolkingsexplosie, klimaatverandering en welvaarts-groei. 'Inderdaad... welvaarts-groei: hoe meer we investeren in Afrika, hoe meer migratie naar Europa. Het heeft geen zin om dat te gaan zitten ontkennen en muren op te werpen', zegt hoogleraar geografie Ton Dietz, die deze maand afscheid neemt als directeur van het Afrika Studie Centrum aan de Universiteit Leiden.

Onder Ton Dietz groeide het Afrika Studie Centrum uit tot een toonaangevend kennisinstituut waar studenten vanuit de hele wereld in allerlei disciplines onderzoek doen naar de kansen en ontwikkelingen op het Afrikaanse continent. In de begintijd van zijn hoogleraarschap uitte Dietz zich 'als wetenschapper' altijd voorzichtig over zijn geliefde continent, nu durft hij stelling te nemen en schuwt hij verontrustende langetermijnvoorspellingen niet.

In zijn werkkamer in de Universiteit Leiden schetst hij deze morgen de scenario's voor de toekomst. Eerst de feiten. De bevolking van Afrika groeide van 230 miljoen in 1950 tot 1,2 miljard nu. In 2100 is de bevolking naar schatting bijna verviervoudigd tot 4,4 miljard. De helft van de bevolking is nu onder de 20 jaar. 'Dit demografische gegeven biedt kansen maar tegelijkertijd ook dreigingen. Al die jongeren zijn steeds beter opgeleid, hebben via hun mobiele telefoons toegang tot informatie en gaan op zoek naar een beter bestaan. Logisch.'

Veruit de grootste migratiebewegingen spelen zich af binnen Afrika; van het platteland naar de steden, van het binnenland naar de kust en van het ene naar het andere Afrikaanse land. Slechts 1,3 procent van de Afrikanen - 16 miljoen mensen - woont buiten het continent. Maar dat kan snel veranderen naarmate het welvaartsniveau stijgt. Hoe meer financiële middelen, hoe eerder jongeren hun migratiedroom waar kunnen maken. Uit onderzoek van Dietz' 'gewaardeerde collega' en oud-student, de migratiedeskundige Hein de Haas, blijkt dat het omslagpunt bij een jaarinkomen ligt van ongeveer 7.000 euro. Pas dan neemt de migratieaandrang af omdat er lokaal voldoende perspectief is.

'Meer dan de helft van Afrika leeft nog onder de armoedegrens van 1,25 dollar per dag', zegt Dietz. 'Het gaat dus nog decennia duren voor dit omslagpunt wordt bereikt.'

U voorspelt een exodus uit Afrika? Miljoenen migranten meer zullen hun geluk in Europa komen beproeven?

Ze vertrekken niet alleen naar de VS en Europa, maar in toenemende mate naar Azië en de Golfstaten, waar veel werk is

'Veel Afrikaanse landen zitten op de weg omhoog. Er is economische groei, meer stabiliteit en beter onderwijs. Dat trekt investeerders aan die banen creëren en zo stijgt de welvaart. Dat proces zal zich vertalen in internationale migratie, of je nu wil of niet. In de meer ontwikkelde landen als Marokko, Egypte, Ghana en Tunesië woont gemiddeld meer dan 3 procent van de bevolking buiten het continent. Ze vertrekken niet alleen naar de VS en Europa, maar in toenemende mate naar Azië en de Golfstaten, waar veel werk is. Dit heeft een aanzuigende werking op achterblijvende familie.

'Tientallen Afrikaanse landen zitten nog in de laagste ontwikkelingscategorie van de Human Development Index, waarin nog geen 1 procent van de bevolking buiten het continent woont. Als die landen zich verder ontwikkelen valt te verwachten dat ook zij opschuiven richting een gemiddeld emigratiecijfer van 3 procent en dan spreek je over miljoenen Afrikanen die op drift raken. Alleen al in Nigeria gaat het om 5 miljoen nieuwe potentiële migranten.'

Die grote aantallen verontrusten burgers in Europa. Wat kun je er tegen doen? Hoe meer geld het criminele circuit in rolt, hoe meer omkoping van douane, politie en instituties

'Muren opwerpen helpt in elk geval niet. Europa besteedt 1 miljard euro aan de bestrijding van mensensmokkel, evenveel als de smokkelaars in de Sahel en Noord-Afrika eraan verdienen. Het is een duivels dilemma voor Europa, dat de illegale migratie vanuit Libië probeert te stoppen: hoe harder je dat probeert, hoe meer mensensmokkel en ontwijking. Hoe meer geld het criminele circuit in rolt, hoe meer omkoping van douane,

politie en instituties. Die corrumpering van het veiligheidssysteem werkt averechts in de bestrijding van migratie. Sterker: de instabiliteit drijft nieuwe generaties gefrustreerde jongeren tot migratie.'

U pleit voor legale migratieroutes?

'Het is evident dat Europa een realistischer migratiebeleid moet uitstippelen, dat migratie als gegeven neemt. Als je daarbij rekening houdt met de behoeften op de arbeidsmarkt, kunnen er bewuste keuzes worden gemaakt. Veel sectoren in Europa kampen met tekorten aan arbeid vanwege de vergrijzing of omdat mensen bepaald soort werk niet meer willen doen. Die behoefte moet je in kaart brengen zodat je migranten gericht kunt uitnodigen; verruim de mogelijkheid om naar Europa te komen met tijdelijke seizoensarbeidscontracten, blue cards en studievisa.

'Voor de mensen die niet welkom zijn moet je hard en duidelijk zijn, om te voorkomen dat gevoelens van xenofobie in de samenleving blijven opspelen. Het is begrijpelijk dat mensen moedeloos worden over het onvermogen om illegalen uit te zetten of over de politiekcorrecte ontkenning van het feit dat er terroristen tussen de vluchtelingen kunnen zitten. De legitieme zorgen over migratie aan de onderkant van de samenleving zijn veel te lang ontkend.'

Migranten legaal aantrekken. Wat lost dat op?

'Migranten sturen miljarden terug naar huis waarmee ze de lokale economie stimuleren. Als het ze eenmaal goed gaat keren ze vaak terug om bedrijfjes te beginnen met familieleden waardoor mensen aan het werk worden geholpen. Deze geldzendingen en circulaire migratie, waarbij migranten regelmatig terug gaan naar waar ze vandaan komen, moet Europa van alle kanten stimuleren; met fiscale voordelen, tijdelijke arbeidsvisa, studiebeurzen, startsubsidies of microleningen. Ontwikkeling stimuleer je met ondernemerschap, niet met giften - die les hebben we wel geleerd.

'Het vliegwieleffect in Afrika kan optreden wanneer je migranten juist toestaat om met een been in hun geboorteland te blijven staan. In Nederland doen we het tegenovergestelde door ze te dwingen om voor een nationaliteit te kiezen. Of door ze het reizen moeilijk te maken zoals nu in de VS gebeurt. Veel Afrikaanse moslims durven Amerika nu niet uit omdat ze bang zijn dat ze er niet meer inkomen.'

U gelooft nog steeds in de economische potentie van Afrika?

Als Afrika zijn energieprobleem heeft opgelost, is dat het startsignaal voor een industrialisatiegolf

Het mooiste voorbeeld van de potentie in Afrika is de explosie van de ijsconsumptie

'Ik ben heel positief. Er is veel creativiteit en kennis bij jongeren en de roep om beter leiderschap en goed bestuur klinkt steeds luider. In steden in landen als Burkina Faso en Senegal zijn jongeren de straat opgegaan om veranderingen op te eisen en met succes. Er komen betere wegen, er wordt geïnvesteerd in duurzame energie zodat Afrikanen niet meer afhankelijk zijn van buitenlands gas en olie. Als Afrika zijn energieprobleem heeft opgelost, is dat het startsignaal voor een industrialisatiegolf.

'Nu al zie je dat de verstedelijking ook een positieve uitstraling heeft op het platteland; boeren komen uit hun lethargie en gaan produceren voor de consumptiebehoefte van de stedelingen. Er is een nieuwe elite van steenrijke Afrikaanse ondernemers die veelbelovende bedrijven in de bouw- of melkindustrie opzetten. Het mooiste voorbeeld van de potentie in Afrika is de explosie van de ijsconsumptie. De ijsimport groeide van 9 miljoen euro in 2001 naar 70 miljoen in 2014, waarvan de helft van het ijs nu nog in Zuid-Europa en de andere helft in Zuid-Afrika wordt geproduceerd. Het betekent dat er nog een wereld te winnen valt om de productie in eigen hand te nemen, maar het zegt ook dat er steeds meer consumenten zijn die zich deze luxeproducten kunnen veroorloven en dat er dus blijkbaar nu voldoende elektriciteit is in de supermarkten om ijs te verkopen.'

Tot zover de kansen. Dietz ziet ook de keerzijde. Jongeren raken gefrustreerd door het gebrek aan economische mogelijkheden in hun regio, maar ook door de vaak nog hardnekkige patronen van slecht bestuur, nepotisme, corruptie, religieuze of etnische onderdrukking en achterstelling. Dan keren ze zich tegen het regime of de heersende - religieuze - elite, radicaliseren of worden vatbaar voor terreurbewegingen zoals bijvoorbeeld Boko Haram die in Noord-Nigeria en de rest van de straatarme en achtergestelde regio rond het meer van Tsjaad op deze sentimenten heeft weten in te spelen.

In heel Afrika smeult onvrede. Er hoeft maar iets te gebeuren of de vlam slaat in de pan. Voedseltekorten, dalende olieprijs, opspelende religieuze sentimenten of een politieke crisis kunnen het lontje aansteken en nog eens miljoenen Afrikaanse migranten op de vlucht doen slaan, waarschuwt Dietz. Dit zijn dan geen 'economische migranten' op zoek naar een beter leven maar 'echte' vluchtelingen en een groeiende groep door Dietz aangeduid als 'lifestyle-migranten': mensen die zich niet willen laten onderdrukken in hun leefstijl zoals homoseksuelen of anders-gelovigen.

Egypte, Nigeria en Zuid-Afrika: Dit zijn tikkende tijdbommen. Levensgevaarlijk

Ton Dietz

Er is bovendien een toenemende vlucht van jongeren die aan het juk van hun ouders en grootouders proberen te ontsnappen. 'Vooraf vanuit Ghana en andere West-Afrikaanse landen vluchten momenteel veel jongeren naar Europa om onder de familiedruk uit te komen', zegt Dietz.

Er zijn de jongeren die al in de stad wonen en studeren maar worden gedwongen om terug te keren naar hun dorp om gezaghebbende clanposities over te nemen. Ze willen niet terugkeren naar het traditionele plattelandsleven van hun ouders en kiezen dan voor Europa. Een ander fenomeen dat Dietz signaleert, is dat jongeren steeds langer moeten wachten tot ze land of posities kunnen overnemen en een gezin kunnen beginnen. Hun ouders en grootouders blijven immers steeds langer leven.

Nu Dietz zich 'niet langer verschuilt achter gematigde wetenschappelijke uitspraken', durft hij wel te zeggen dat hij zich grote zorgen maakt over drie specifieke landen: Egypte, Nigeria en Zuid-Afrika. 'Dit zijn tikkende tijdbommen. Levensgevaarlijk.'

U vreest migratie uit de meest welvarende landen van Afrika?

'In Egypte staan alle seinen op rood. Het ging daar jaren goed door inkomsten uit olie en toerisme, bovendien was het land onder Mubarak de donor darling van de Verenigde Staten. Het toerisme is ingestort, olie moet inmiddels worden geïmporteerd, inkomsten uit Libië, Irak en Syrië zijn weggevallen en de VS is niet langer de belangrijkste graanleverancier maar moet die positie door klimaatveranderingen afstaan aan Rusland en Oekraïne.

'Deze veranderingen hebben enorme geopolitieke consequenties. Wat als Rusland die machtskaart gaat uitspelen en op een dag stopt graanleveranties te subsidiëren? Wat als het regime gaat wankelen onder voedseltekorten en de smeulende onvrede over de onderdrukking van de Moslimbroeders tot uiting komt? En daarbij komt: de bevolking van Egypte verdubbelt tot 150 miljoen aan het eind van deze eeuw, terwijl de hoeveelheid vruchtbare landbouwgrond afneemt en irrigatiewater een groter probleem wordt. Klimaatveranderingen, met name langs de kusten waar de meeste Afrikanen naartoe trekken voor werk, zullen de komende decennia miljoenen mensen op de been brengen.'

Maar waarom vormt Zuid-Afrika een bedreiging... en Nigeria?

'De situatie in Zuid-Afrika is vreselijk onvoorspelbaar. Er wordt openlijk geflirt met het model van Zimbabwe onder Mugabe; eerst een kladderadatsch - een totale ineenstorting - en dan opnieuw opbouwen. President Zuma's belangrijkste opponent, Julius Malema, roept zelfs op tot geweld tegen blanke boeren. Als het misgaat in Zuid-Afrika vluchten niet alleen honderdduizenden blanken terug naar Europa en de rest van de wereld, maar zijn ook 2,5 miljoen Afrikanen uit andere landen hun werk kwijt.

'In Nigeria, dat al zucht onder een zware economische en politieke crisis, zie je dat religieuze groepen verharder en zich tegen elkaar keren. In het zuiden heeft het radicale christendom alle macht, in extreme pinkstergemeenschappen wordt letterlijk de boodschap uitgedragen dat iedereen die geen lid is, het niet verdient gesteund te worden of zelfs te mogen leven. Vertrouw zelfs je eigen moeder niet, zo wordt gezegd. Hiermee wordt een klimaat van uitsluiting en haat gekweekt dat heel gevaarlijk is. In het noorden gebeurt het zelfde met de radicale islam. Veel Fulani, de oorspronkelijke nomaden uit de Sahel, van Senegal tot Kameroen zijn aan het radicaliseren.'

Is gebrekkig leiderschap niet hét probleem van Afrika?

'Er zijn drie soorten leiderschap: politiek, religieus en economisch. Je ziet in landen als Rwanda, Kenia, Angola en Ethiopië dat de politiek meer verknoopt raakt met economische belangen. Dat heeft wel een corrigerende werking op de kwaliteit van bestuur, al is dat ook fragiel zoals we nu in Ethiopië zien met de onderdrukking van de etnische groep de Oromo.

'Op stedelijk niveau gebeurt echt veel positiefs; er ontstaan creatieve hubs in steden als Nairobi en Johannesburg. Er staan jonge lokale bestuurders op met een langetermijnvisie; die zorgen voor elektriciteit en toegangswegen in de sloppenwijken, dat het vuilnis wordt opgehaald. We kijken te veel naar politiek leiderschap op nationaal niveau en dan zien we oude clichés bevestigd. Er is veel innovatief leiderschap buiten die nationale politieke circuits.'

Het lijkt een duivels dilemma: Meer stabiliteit en welvaart leidt tot meer economische migranten, minder stabiliteit tot meer 'echte' vluchtelingen. Wat is het beste recept om migratie in goede banen te leiden?

'Versnel de economische ontwikkeling in Afrika zodat het omslagpunt van immigratie en emigratie sneller bereikt wordt; niet pas na 2100, maar enkele decennia eerder. Er moet een combinatie komen van een 'agrarische revolutie op zijn Afrikaans' en massale investeringen in groene energie en industrialisatie die werkgelegenheid creëert. Daarnaast moeten er veel meer meisjes naar de middelbare school. Als zij zich kunnen ontwikkelen, trouwen ze minder jong en nemen ze minder kinderen. Dat is de zekerste manier om bevolkingsgroei af te remmen.'